

O askéze

Vladislav Suvák

Keď Pierre Hadot vydal v roku 1981 knihu s názvom *Duchovné cvičenia a antická filozofia*, nikto netušil, že táto práca zmení náš pohľad na dejiny kresťanského myslenia. Ak chceme pochopiť, čo sa zmenilo, mali by sme si pripomenúť, ako sme interpretovali vzťah medzi grécko-rímskou vzdelanosťou a kresťanskou duchovnosťou pred Hadotom: Vzostup kresťanských hodnôt sme spájali s postupným vytrácaním ideálov antickej vzdelanosti. Viera v jediného boha Stvoriteľa viedla – aspoň tak sme to vnímali z pohľadu „veľkého príbehu dejín“ – k premene človeka a jeho miesta vo svete. Staré ideály vzdelanosti sa ukázali ako neudržateľné. Musela ich nahradiť nová duchovnosť. Jednoducho povedané, medzi pohanským starovekom a kresťanským stredovekom sme viedli hrubú deliacu čiaru oddeľujúcu dve kultúry a dva svety.

Z takejto perspektívy sme čítali aj román Umberta Eca *Meno ruže*. Bol to príbeh o nezmieriteľnom protiklade dvoch kultúr. Príbeh o konflikte medzi ideálmi, ktoré nám zanechala antická vzdelanosť v podobe „knižnice“, a hodnotami, ku ktorým sa hlásila stredoveká kultúra ako „strážkyňa“ tejto knižnice. Ecov román sme vnímali ako príbeh o tom, že aj jedna jediná kniha – Aristotelova *Poetika* – môže ohroziť kresťanskú kultúru, ak sa dostane do nepovolaných rúk.

Pierre Hadot vo svojej práci o duchovných cvičeniach spochybňuje všeobecne prijímanú predstavu o nezmieriteľnom protiklade medzi pohanskou a kresťanskou kultúrou. Porovnáva texty antických stoikov a novoplatonikov s textami cirkevných otcov a regulami mníšskych rádov. Postupne ukazuje, že v stredovekom myslení nezanikli všetky antické ideály. Časť z nich prežila v jednom vplyvnom prúde kresťanského myslenia.

Ak chceme pochopiť Hadotovu tézu, mali by sme si vysvetliť, čo sú „duchovné cvičenia“. Francúzsky výraz *exercices spirituels* sa viaže na grécke slovo *askésis*, ktoré netreba zamieňať s moderným pojmom „askéza“. *Askésis* neoznačuje abstinenciu v užívaní slastí. Cieľom *askésis* nie je sexuálna zdržanlivosť ani pustovnícky život na okraji spoločnosti. *Askésis* znamená „cvičenie seba samého“, predovšetkým

„duchovné cvičenie“, ktoré je prejavom vnútornej činnosti vôle. Hadot vychádza z predpokladu, že ak kresťanstvo prevzalo od pohanských filozofov prax duchovných cvičení, tak spolu s ňou prebralo aj určitý postoj, životný štýl a naladenie, ktoré v ňom pôvodne nebolo. V prospech tohto predpokladu by svedčilo samotné chápanie filozofie, lebo v stredovekých rádoch znamenala *philosophia* to isté, čo v helenistických školách: spôsob života podľa Logu (podľa rozumu).

Spoločné chápanie filozofie môžeme vidieť v stoickej požiadavke *prosoché* – „pozornosti voči sebe samému“. Človek „prebudený“ zo spánku každodennosti musí byť neustále bdely, sústredný na prítomný okamih. Musí vedieť, kým je a čo koná vo vzťahu k sebe, k iným, k svetu a k bohu. Podobný postoj k životu zaujímajú aj cirkevní otcovia – Kléméns Alexandrijský, Bazil z Césareie, Athanasios, Dorotheos z Gazy, Ján Zlatoústý. Pozorný človek musí bdieť nad sebou samým, nad svojou dušou – nebude sa zaoberať tým, čo je jeho (telo) alebo tým, čo k nemu patrí (majetok, sláva). Pozorný človek sa usiluje o sebaopoznanie tak, že opravuje úsudky o sebe samom: Ak je bohatý, pripomína si, že bol stvorený z prachu. Ak je slávny, pýta sa, kde sú všetci slávni ľudia, ktorí žili pred ním? Ak je chudobný, zameria sa na bohatstvo, ktoré mu poskytuje usporiadanie všetkým vecí, *kosmos*.

Pozornosť k sebe samému, *prosoché*, je zviazaná s praxou spytovania svedomia, ktorú nájdeme tak u gréckych pythagorovcov a novoplatonikov, ako aj u kresťanských mníchov. K ďalším nadväzujúcim praktikám patrí písanie denníkov, do ktorých si zaznamenávame svoje činy. Samotné písmo má v tejto praxi terapeutický význam. Antoninos hovorí, že tak, ako sa neodvážime robiť chyby na verejnosti, nebudeme chybovať ani vtedy, keď si ich zapíšeme: „Každý nech si zapisuje činy a pohnútky svojej duše, akoby ich mal vyjaviť druhému človeku. Nech je písmo okom druhého!“

Stoický filozof Epiktétos odporúča svojim žiakom, aby mali každý deň na očiach smrť a už ich nebudú ovládať neprimerané túžby. Alexandrijský biskup Athanasios nabáda svojich učeníkov k tomu, aby prežili každý deň s myšlienkou na smrť a už nikdy nebudú hrešiť. Podobné rady dáva kresťanský mních Evagrius žiakovi, aby si predstavil vlastnú smrť a rozklad svojho tela, večný oheň a útrapy duše v pekle – až potom má pomyslieť na blaženosť. Všetky tieto praktiky nás majú posilňovať v

sebaovládání a priviesť nás k duchovnej dokonalosti, ktorou je *apatheia* („stav bez vášní“).

Predchodcovia kresťanských mníchov, púštni Otcovia v Egypte a Sýrii, neboli vzdelaní ľudia – dokonalosť dosahovali heroickým napodobovaním Kristovho života. Ale pod vplyvom alexandrijských a kappadockých Otcov sa dostali do mníšskej spirituality filozofické prvky, ktoré dali nový ráz kresťanskej duchovnosti. Aspoň v tomto jednom prúde kresťanského myslenia sa zachovala kontinuita medzi pohanskou a kresťanskou kultúrou – kontinuita, v rámci ktorej mohli vznikáť nové dejinné podoby vzťahu k sebe samému.

RTVS, rádio Devín, 4. 5. 2015